

РОЛЬ І МІСЦЕ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ З ВИЩОЮ ОСВІТОЮ

У статті проаналізовано стан наукової діяльності вищих навчальних закладів відповідно до методики рейтингування, висвітлено причини невідповідності наукової діяльності університетів критеріям сьогодення та визначено перспективи реорганізації університетської мережі на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду.

The state of scientific activity of Higher Educational Establishment (HEE) towards the rate methodics is analyse in the article it describes the reason of uncorresponding scientific activities of universities to the nowadays criteria and defines the perspectives in reorganization of the university net on the base of native and foreing experience.

В умовах входження України до світового науково-освітнього простору набуває актуальності проблема розвитку вищої школи, забезпечення високої якості освіти, покращення рівня університетської науки. Кожна розвинута країна спирається на інноваційну тріаду: освіта – дослідження – інновації. У цьому контексті підвищується роль науки, наукових досліджень у підготовці фахівців з вищою освітою.

Вищий навчальний заклад без науки – це просто училище чи технікум. Науково-дослідна робота як нерозривна складова триєдиного освітнього процесу (навчально-виховного, наукового і практичного) є обов'язковою, невід'ємною частиною підготовки кваліфікованих спеціалістів. Це один із важливих засобів підвищення рівня підготовки фахівців з вищою освітою через засвоєння студентами основ професійно-творчої діяльності, методів, прийомів та навичок індивідуального і колективного виконання науково-дослідних робіт, розвиток здібностей до наукової творчості та самостійності.

Сьогодні дещо втрачено розуміння ролі і місця науки в підготовці фахівців з вищою освітою. Подальше ігнорування цього чинника неминуче призведе до руйнації вищої школи університетського рівня як інституції та гальмуватиме розвиток суспільства. Така ситуація потребує негайної корекції.

Останнім часом посилилась увага дослідників до розвитку вищої освіти взагалі та наукової діяльності ВНЗ зокрема. Окремі аспекти даної проблеми розглядають В.П. Андрущенко, Є.П. Белозерцев, С.Д. Дніпров, В.Г. Кремень, В.І. Луговий та ін. Проте на сьогодні відсутнє комплексне дослідження ролі і місця наукових досліджень у підготовці фахівців з вищою освітою. У науковій літературі наявне лише фрагментарне висвітлення окремих аспектів цієї проблеми.

Метою нашої статті є висвітлення головних причин невідповідності наукової діяльності університетів критеріям сьогодення; аналіз стану наукової діяльності вищого навчального закладу відповідно до методики рейтингування; визначення перспектив реорганізації університетської мережі на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду діяльності провідних вищих навчальних закладів.

У чому криються головні причини того, що на сьогодні наукова діяльність університетів не відповідає критеріям сьогодення?

Причин декілька, у тому числі і те, що багато нинішніх університетів є малопотужними в науковому сенсі. З іншого боку, негативно впливає роздрібненість вищих навчальних закладів, дублювання підготовки фахівців на регіональному рівні (фактично переманювання вузами викладачів та науковців).

У сучасній історії розвитку вищої школи у свій час була спроба виправити ситуацію, надавши провідним університетам статус національних. Передбачалося, що до цієї групи увійдуть до десятка провідних університетів – безперечних лідерів у своїх групах. Але реальність така – кількість національних невпинно зростає і вже перевищила 80. А після зміни статусу, на жаль, науковий потенціал і результативність наукової і освітньої діяльності багатьох національних університетів не зросли.

Проблемі розвитку наукових досліджень у вищих навчальних закладах різних форм власності та підпорядкування була присвячена Міжгалузева нарада з питань розвитку науки у вищих навчальних закладах, організована Міністерством освіти і науки України (21 грудня 2006 року, м. Київ).

У нараді взяли участь члени Уряду, керівники Національної та галузевих академій наук України, заступники голів обласних державних адміністрацій, керівники вищих навчальних закладів, наукових установ, члени громадських Ради та Колегії з питань науки, інноваційного розвитку та інтелектуальної власності при Міністерстві освіти і науки України.

Учасниками наради ухвалено рекомендації, в яких зазначається, що головним завданням наукової та науково-технічної діяльності вищих навчальних закладів України на наступні роки є реформування науки у вищих навчальних закладах, першочерговим кроком якого має стати кардинальний перегляд мережі вищих навчальних закладів.

Виходячи з практики окремих країн світу, в умовах реалізації трьохциклової системи підготовки кадрів “бакалавр-магістр-доктор”, повинен відбутися об’єктивний процес поділу університетів на заклади, які надають університетську (академічну) освіту, і заклади, котрі надають вищу професійну освіту.

Водночас будуть формуватися:

- дослідницькі університети, які переважно готують магістрів і докторів наук та проводять фундаментальні і прикладні наукові дослідження на міжнародному рівні;

- корпоративні університети, які готують бакалаврів, магістрів і докторів наук та проводять наукові дослідження на загальнонаціональному та регіональному рівнях;

- професійні регіональні університети, які готують бакалаврів і магістрів з незначної кількості спеціальностей та проводять наукові дослідження з окремих галузей.

Статус кожного із зазначених університетів повинен надаватися за чітко сформованими критеріями. Особливо слід попрацювати над створенням вимог до дослідницьких університетів, де готуватимуться елітні наукові кадри, створюватимуться нові наукові знання світового рівня та забезпечуватиметься їх трансфер в освіту та реальну економіку. Ці завдання надзвичайно складні. Але без таких змін неможливо ні досягти визнання університетів в європейському освітньому просторі, ні забезпечити високу якість освіти, ні поліпшити рівень університетської науки.

Міжнародна практика та вітчизняний досвід свідчать, що вища освіта і наука втрачають дієздатність, стають усе менше самодостатніми без взаємної

інтеграції та тісної взаємодії з реальним сектором економіки.

Відокремлена діяльність наукових та освітніх структур знижує потенціал їхнього розвитку, зменшує вклад у соціально-економічний розвиток, перешкоджає повноцінному входженню України у світовий науково-освітній простір.

Інтеграція наукової та освітньої діяльності розв'язує завдання поліпшення якості освіти і підготовки науково-технічних кадрів, які володіють сучасними знаннями на рівні новітніх досягнень науки і технологій та практичними досвідом участі в наукових дослідженнях. Паралельно відбувається залучення та закріплення талановитої молоді в науці та освіті.

Формат дослідницького університету як приклад інтеграції освіти і науки вже доволі давно визнаний за кордоном і має там дуже добру репутацію.

Сутність класичного дослідницького університету – інтеграція навчального процесу та фундаментальних наукових досліджень – уперше системно була визначена Вільгельмом фон Гумбольдтом у ХІХ ст. Девізом заснованого ним у 1809 році університету в Берліні стали слова: “Відданість науці”.

Найбільший розвиток дослідницькі університети отримали у США, де їх налічується майже 260, Німеччині – 70, Великій Британії – 73. В американських університетах сьогодні вже важко на практиці розмежувати поняття “дослідження” – “дипломна робота”, “викладач” – “учений”.

Модель дослідницького університету в Україні практично не відпрацьована. Існуюче законодавство, низка тендерних і казначейських обмежень у діяльності університетів, недостатнє фінансування освіти і науки ускладнюють можливість їх функціонування. Але інтеграційні кроки нашої держави до світової освітянської та наукової спільноти змушують прискореними темпами здійснити загальнодержавні заходи щодо створення дослідницьких університетів в Україні.

При цьому доцільно використати вітчизняний досвід діяльності провідних університетів України, які мають вагомі здобутки на ниві інтеграції освіти і науки. Зокрема, Харківської та Львівської політехніки, НТУУ “КПІ”, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна та ін.

Міністерство освіти і науки України ініціює розроблення Концепції Державної програми підтримки дослідницьких університетів на 2008-2012 роки, мета якої – створення законодавчої та нормативно-правової бази створення та функціонування в Україні дослідницьких університетів, а також апробація діяльності дослідницьких університетів на умовах експерименту.

В рамках Концепції передбачається розроблення переліків критеріїв і вимог до дослідницьких університетів загалом та результативності їхньої наукової і науково-технічної діяльності, кожного структурного підрозділу, кожного науковця зокрема. Група дослідницьких університетів (не більше п'яти), які за своїм рівнем відповідатимуть цим критеріям і вимогам, повинна визначатися на конкурсних засадах.

Необхідно також розробити нормативно-правову базу для діяльності дослідницьких університетів стосовно:

- надання їм пріоритетів при залученні до виконання державних наукових та науково-технічних програм за умови забезпечення ними вагомих фундаментальних та прикладних наукових результатів;

- поступового переходу до зменшення педагогічного навантаження для викладачів, які безпосередньо результативно виконують наукові фундаментальні та прикладні дослідження і ведуть підготовку наукових кадрів;

- створення при дослідницьких університетах інноваційних структур (технопарків, бізнес-інкубаторів, технополісів);

- організації роботи відділень магістерської підготовки, науково-дослідних установ та центрів, спільних кафедр, лабораторій та інститутів і установ подвійного підпорядкування з Національною та галузевими академіями наук;

- включення до Державного бюджету України окремим рядком коштів, які будуть спрямовані на оснащення науково-навчальної бази дослідницьких університетів сучасними приладами, матеріалами, науковим обладнанням, та на придбання наукових видань і розвиток їх інформаційно-телекомунікаційного середовища;

- виведення коштів, які заробляють дослідницькі університети самостійно, зі спеціального фонду державного бюджету з правом проведення з ними операцій безпосередньо через банки України;

- спрямування на проведення наукових досліджень податку на додану вартість з коштів, які зароблені дослідницькими університетами;

- звільнення дослідницьких університетів при закупівлі товарів, робіт і послуг за рахунок зароблених ними коштів від необхідності проведення тендеру;

- звільнення від митної сплати за літературу та дослідницьке

обладнання, що передається дослідницьким університетам на спонсорській основі або закуповується університетами для виконання наукових досліджень тощо.

За результатами цього експерименту будуть підготовлені пропозиції для внесення змін до законодавства, постанов Кабінету Міністрів України, інших нормативних документів, які будуть спрямовані на розвиток та функціонування в Україні дослідницьких університетів. Це надасть можливість дослідницьким університетам суттєво поглибити наукову складову у навчанні студентів.

При цьому не потрібно відкидати ідеї створення окремих наукових, науково-освітніх центрів та лабораторій в інших університетах, де з певних напрямків досліджень успішно функціонують відомі наукові школи. Перспективним є створення об'єднань, до складу яких входять університети і науково-дослідні інститути. Таким вдалим прикладом є Наукове об'єднання "Рapid", створене на базі Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича та Інституту термоелектрики МОН та НАН України.

Позиція має бути така: фінансувати необхідно не університети в цілому, а конкретний проект, ученого чи лабораторію, які мають міжнародне або загальнонаціональне визнання і які спроможні отримати вагомі наукові здобутки (рис. 1, 2).

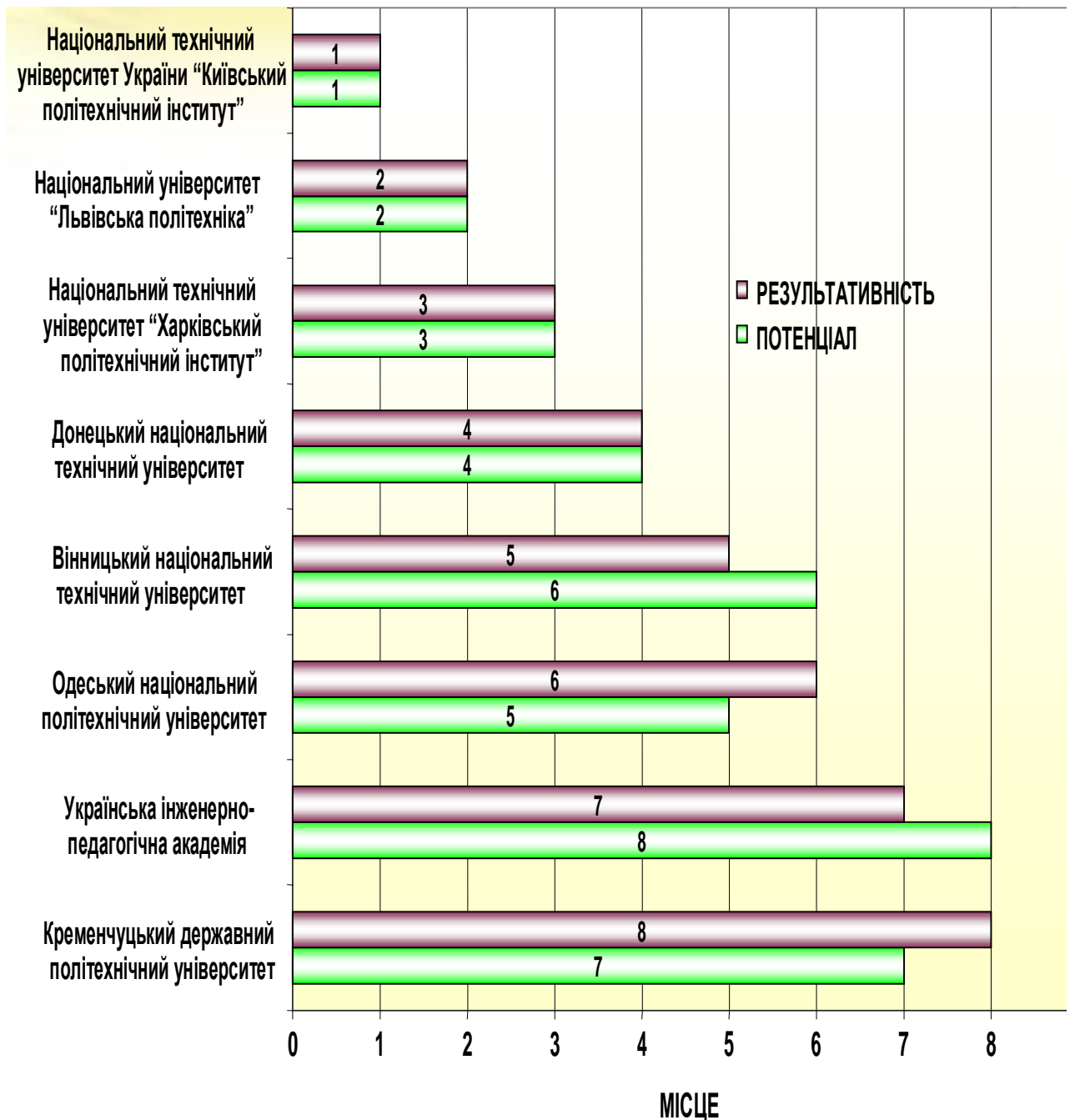

Рис. 1. Рейтинг по групі політехнічних університетів

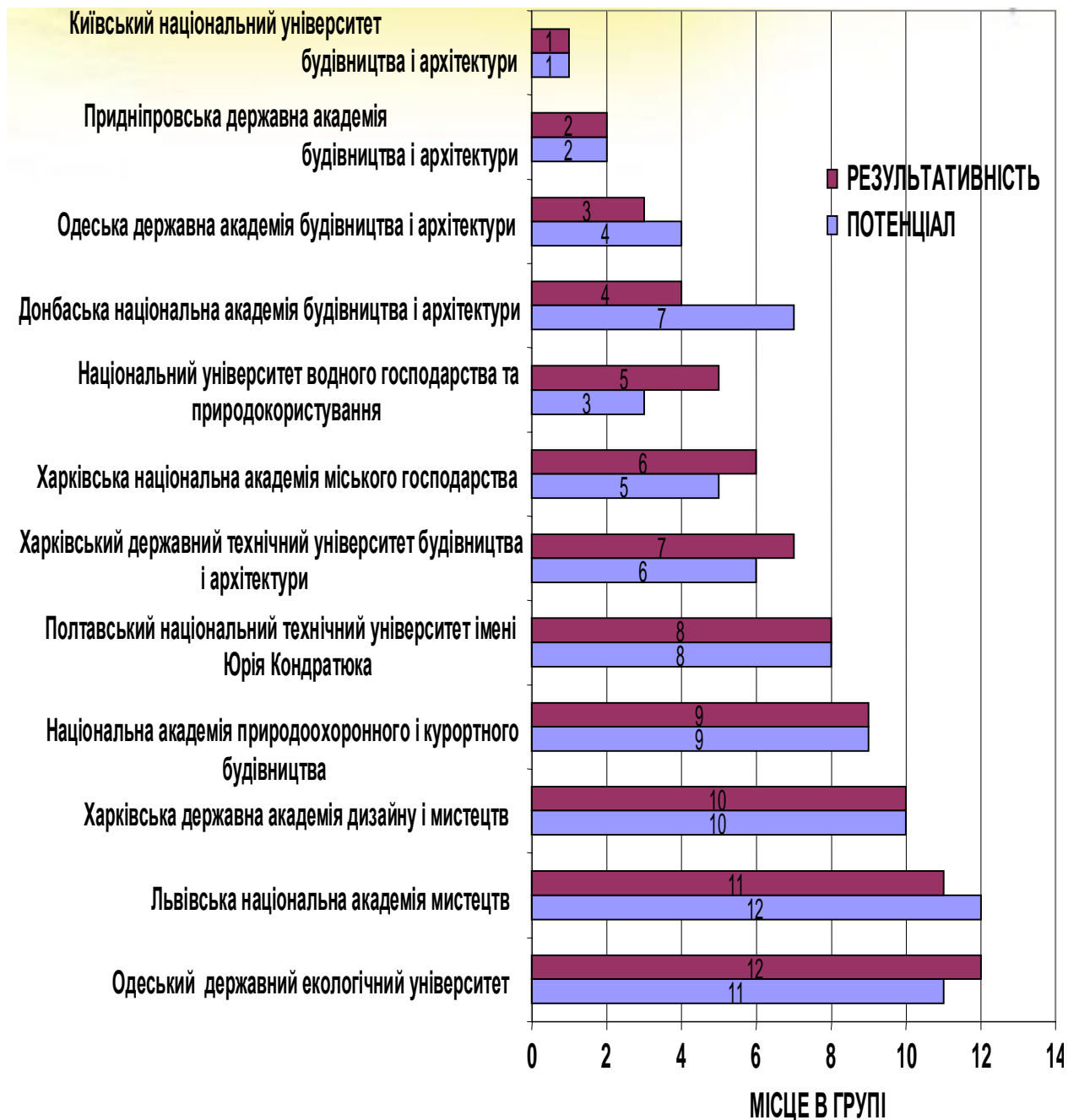

Рис. 2. Рейтинг у групі будівельно-художніх університетів

Передбачалося, що після отримання статусу “національного” університети не лише збережуть лідерські позиції, але й посилять власний науковий потенціал і працюватимуть ефективніше. Проте деякі національні університети (Одеська національна академія харчових технологій, Харківський національний економічний університет, Кіровоградський національний технічний університет, Одеська національна морська академія, Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника) навіть втратили свої позиції (рис. 3).

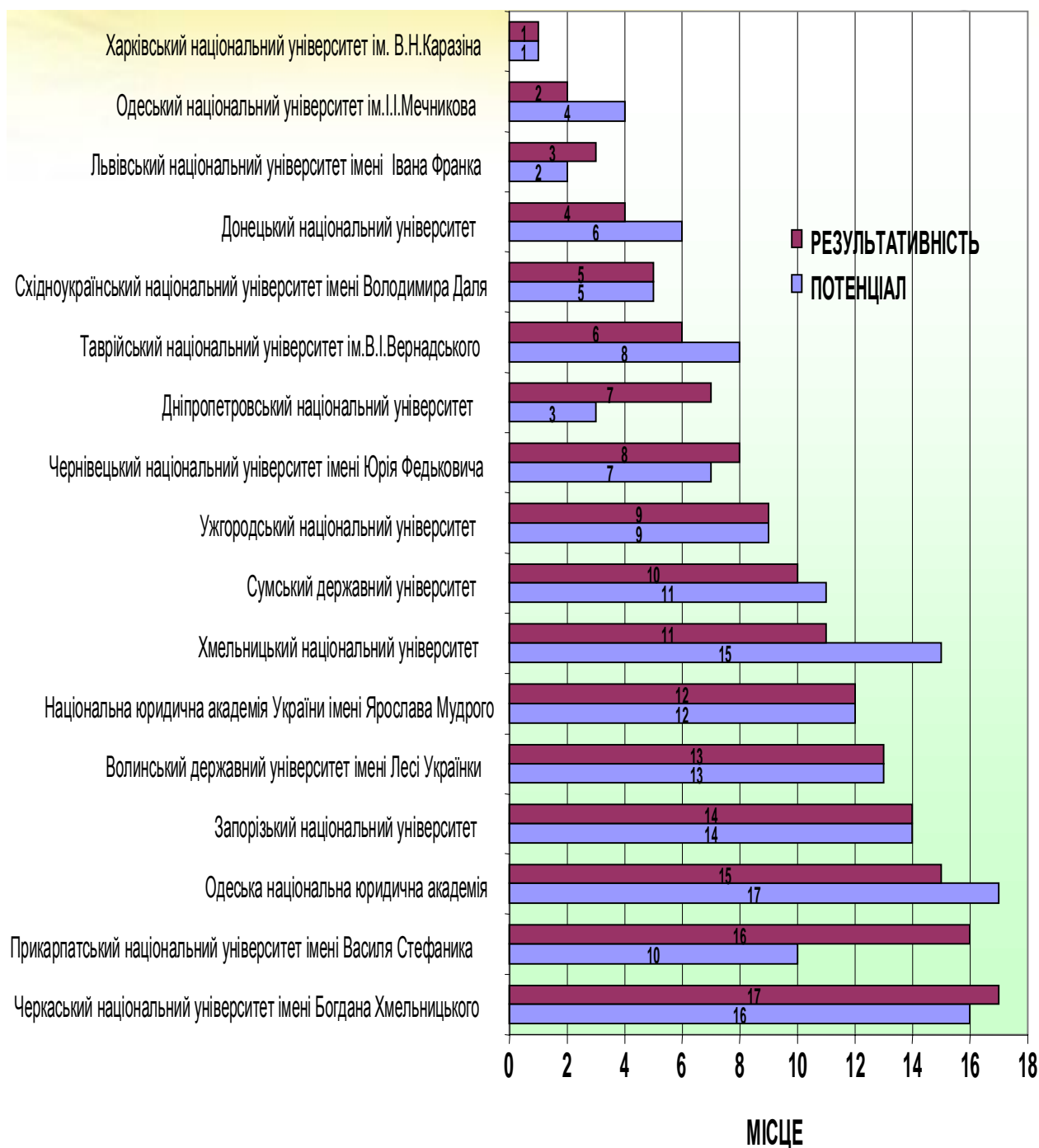

Рис. 3. Рейтинг у групі класичних університетів

Діюча методика рейтингування, хоча і схвалена Радою проректорів з наукової роботи вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, потребує подальшого удосконалення. Проте вже зараз рейтинг дає можливість зробити певні висновки, які свідчать або про ефективну та результативну наукову діяльність вищих навчальних закладів, або про її майже повну відсутність.

Таким чином, у системі наукових досліджень вищих наукових закладів є ряд нерозв'язаних проблем, які гальмують подальший розвиток науки та

просування України в європейський науково-освітній простір. Тому головним завданням наукової та науково-технічної діяльності є проведення реформування науки у вищих навчальних закладах.

Подальшого вивчення потребують стратегічні та поточні завдання, перелік першорядних заходів та внесення змін до чинних законодавчих і нормативних актів, які дадуть змогу національній освіті, науці і, насамперед, фахівцям з вищою освітою бути конкурентноспроможними на світовому ринку товарів, послуг та праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В.П. Вища освіта в контексті глобалізації // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності / Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2002. – Вип. 9. – С. 5-13.
2. Байденко В.И. Болонский процесс и высшая школа России // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 11. – С. 2-7.
3. Бобров В., Падалка О. Проблеми вищої освіти у створенні моделі інноваційно орієнтованої економіки // Вища освіта України. – 2004. – № 3.
4. Вища освіта України і Болонський процес: Навч. посіб. / За ред. В.Г. Кременя. Автор. кол.: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. – Тернопіль, 2004. – 384 с.
5. Ніколаєнко С.М. Вища освіта і наука – найважливіші сфери відповідальності громадянського суспільства та основа інноваційного розвитку: Доповідь на засіданні підсумкової колегії Міністерства освіти і науки України 24 березня 2005 р., м. Київ // Вища школа. – 2005. – № 1. – С. 13-30.
6. Ніколаєнко С.М. Стратегія розвитку освіти України: початок ХХІ століття. – К.: Знання, 2006. – 242 с.
7. Паладій М.В. Інтелектуальна власність як джерело якісного розвитку. – К., 2003. – 208 с.
8. Утвердження інноваційної моделі розвитку економіки України: Матеріали науково-практичної конференції. – К.: ЕКМО, 2003. – 434 с.